

Strand: iTovo Vakavanua

SubStrand: iTovo VakaVanua ni veiqaraqaravi vakavanua e na Somate se Mate

Content Learning Outcome (Na Veika me Rawati)

1. Vakamacalataka na veitarataravi ni veiqaraqaravi vakavanua e dau vakayacori e na soqo ni Somate,
  - na iyau e vakayagataki,
  - ira na vakaitavi
  - kei na inaki ni veiqaravi.

NA SOMATE

1. **Na reguregu** – oqo na tabua kei na iyau era la'ki cabora na weka ni mate mera la'ki raica kina na wekadra voleka ka sa qai mate, ka mera la'ki reguci koya kina ena iotioti ni gauna.
2. **Na vatu ni balawa** – na tabua digitaki ka dau kauta yani e dua na weka ni mate ka dau la'ki biu tikiva koto na ului koya ka mate.
3. **Bikabika** – na nodra mocemoce tiko na marama e na vale ni mate me yacova na bogi va.
4. **iBurua** – na magiti ni mate era vakarautaka na weka ni mate.
5. **Na vakabogi va** – na magiti era vakarautaka na weka ni mate me kedra na marama ka ra bikabika tiko, vakarautaki ni oti e bogi va.
6. **Na vakavidi ulo** – ni sa vakabogi va oti na mate, era sa na qai qiri kava se kau, se laga meke na marama ka ra bikabika tiko.
7. **iDola ni katuba** – na katuba e a curutaki kina na yago ni mate ena nona sa la'ki bulu, e sa na dau sogo tu se tabu, ka sa qai dau vakayagataki tale ni caka oti e dua na kena idola. Ena caka e dua na kena yaqona lailai ka cabo vei ira na bikabika. Sa na qai laurai e dua na marama me na dolava na katua ka na uruca na kena tabua.
8. **Na cara** – oqo na samaki ni bulubulu, ka dau caka na kena oco se magiti ni cara ibulubulu.
9. **Na vakabogidrau** – na iotioti ni magiti e vakarautaki me baleti ira na reguregu se weka ni mate ka dau caka ni oti e dua na drau na bogi mai na veibulu.
10. **Tuva ulu** – na kena tuvai na vatu ena ibulubulu ni oti e duanadrau na bogi.
11. **Na vakataraisulu** – na itinitini ni vakaloloku ka dau caka na kena solevu, ka luva kina na nodra isulu loaloa na weka ni mate.
12. **A irai** – na nodra lakovi yalewa na wekana me lesu mai ki na nona vanua ni sa mate na watina. Ke ra vinakata na luvena me kua ni lako na tinadra, e na qai vakacabori e dua na tabua me idiriki ni irai.

Na Taro.

1. Digitaka e dua na veiqaravi vakavanua sa koto qori e ra qai vakamacalataka se veiqaravi vakavanua ni cava, veika e dau vakayagataki, o cei e dau vakaitavi kina kei na rua na kena i naki.
  - (a) Reguregu
  - (b) Idola ni Katuba
  - (c) Vakataraisulu

Sangam SKM College – Nadi
Lesson Notes – Week 2
Year 10
Vosa VakaViti

Strand: Na iTovo Vakavanua

Sub Strand: Na Vula VakaViti

Content Learning Outcome: (Na Veika me Rawati)

- ❖ Cavuqaqataka na iWiliwili VakaViti
- ❖ Vakaveiwekanitaka na iWiliwili VakaViti e ra dau vakamura na noda qase e liu.

Sa koto era na noda iwiliwili vakaViti. Vola sara yani e na nomu itovo vakavanua.

WILIWILI VAKA- VITI

NA IYAU

- 10 na tabua – 1 na tabakau *10 na tavaya waiwai – 1 na buru(qali)
- 10 na kuro ni viti – 1 na sava *10 na waqa ni viti – 1 na uduudu
- 10 na dari – 1 na sava *10 na tabua – 1 na vulo
- 10 na masi – 1 na doko *10 na ibe – 1 na sasa
- 10 na voivoi – 1 na i buki
- 10 na voivoi – 1 na butu/ 1 na icibi voivoi/icibini voivoi

SASALU NI WAITUI

- *10 na mana – 1 na ikasi *10 na ika – 1 na vua, bola, mata
- *10 na kuka – 1 na doi *10 na vai – 1 na tabakau
- *10 na kuita – 1 na dali *10 na lairo – 1 na doi (wekai)
- *10 na vasua – 1 na matau *10 na qio – 1 na laca
- *10 na qari – 1 na vatu *10 na vonu – 1 na bi

VUANIQELE

- *10 na uto – 1 na isole *10 na uvi – 1 na duqe
- *10 na niu – 1 na iqali *10 na ikau vudi – 1 na bewa
- *100 na niu – 1 na koro *10 na dovu – 1 na iqolo
- *1000 na niu – 1 na selavo

NA TARO – Kilakilai Au Mada

1. Au mataqali vivili ni waitui, dravia sega na vuna, dau veicavuyaki, nunuvi se siwati, au gagata me vaka na matau. Na sasalu cava beka o au?
2. Au mataqali ika ni waitui, vaqalona sega na varina se buina ena iwiliwili vakaviti e vakaibalebaletaki e na dali. Na sasalu cava o au?
3. Au e dua na mataqali draunikau vakayagataki e na taravale, na kequ irairai e vaka na vuni niu, dau beti yadudua na drauna, tali oti qai biu me delanivale, sa qai dau savu tu yani na vusoqu. Ni o raici au mai e vaka sara tu ga na vutini toa. Na kau cava beka o au?

Ragone e lutu tiko e na noda iwiliwili vakaViti Na Manumanu, Na iyaragi kei Na kakana. E na qai vakacurumi toka yani ena noda leseni ka tarava.

SA YALA E KE!

Sangam SKM College – Nadi
Lesson Notes – Week 3
Year 10
Vosa VakaViti

Strand: Na iTovo Vakavanua

Sub Strand: Na Sauvi ni Vuku kei Na Kilaka

Content Learning Outcome: (Na Veika me Rawati)

- ❖ Vakamacalataka na vei sala e so e rawa ni maroroi se taqomaki kina na nodrai tovo kei na veika e kilai tani kina nodra vanua.
- ❖ Vakaveiwekanitaka kina nodra bula vaka Vanua.

Sa koto e ra na lewe ni noke ni Sauvi ni Vuku kei na Kilaka.

NA SAUVI NI VUKU KEI NA KILAKA

Na kena ibalebale - Na noda i tovo kei na i valavala vakavanua eda kilai tani kina na i taukei mai vei ira tale na umatamata e Viti kei na vuravura. mv na vilavilairevo mai na tikina o Sawau, Beqa, iri mai Daku, Nakelo, kei na Ura Buta mai Vatulele

Bibi na maroroi ka taqomaki na noda itovo kei na ivalavala vakavanua

- ❖ taqomaka na dodonu kei na kaukaua e tu vua na mataqali se yavusa e taukena na kilaka vakavanua kei na kena matanataki
- ❖ vakadeitaka vakalawa na kena kilai, na vakamareqeti ni vanua e vu mai kina kei na kena yadravi me ra saumi vakadodonu na kena i taukei ke mani yaco me i vurevure ni i lavo
- ❖ e tokona na noda dodonu na i taukei ni vanua, vakabibi na kena sauvi na noda kilaka na i taukei (Indigenous Intellectual Property)

Qo e dua na kena ivakaraitaki

Na Sivisivi

E rua na sala ni kena vakavulici na kena:

- Vakavulici vei ira na gone e na loma ni yavusa se matavuvale na sivisivi.
- Matanataki se vakatovototaki e vale se i koronivuli.

Vakabulabulataki se Maroroi -

- Tauri na kena i yaloyalo kei na vakamacala e na gauna e vakayacori tiko kina na sivisivi.
- Soli sara ga vei ira na sausauvou me ra vakatovototaka e na gauna qo.
- Vakayacori se lokuci e dua na siga ni veisisivi ni vakaraitaki cakacaka ni liga
- katokatonni mv na TV
- Vakaivolataki – maroroi ena Tabana ni Vosa kei na iTovo
- vurevure ni lavo vei ira na taukena na kila qo e na kena vakayacori na sivisivi.

NA TARO:

Digitaka e **dua** na umavosa maroroi se vuku i Taukei sa volai koto e ra qai vakamacalataka e **tolu** na sala ni kena vakabulabulataki kei na **rua** na sala e rawa ni maroroi kina.

- (a) Na Bilo Ni Waibuta
- (b) Na tali ibe
- (c) Ta waqa